MOLIYAVIY KIBERJINOYATLAR TUSHUNCHASI VA ULARGA QARSHI KURASHNING XALQARO-HUQUQIY HAMDA MILLIY QONUNCHILIK ASOSLARI

Jabborov Furqat Raximjon O‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi magistranti

Annotatsiya
Mazkur maqolada moliyaviy kiberjinoyat tushunchasining huquqiy mohiyati, uning konstitutiv belgilari va tasnifi tahlil qilingan. Moliyaviy kiberjinoyatlarga qarshi kurashning xalqaro-huquqiy asoslari, jumladan Budapesht konvensiyasi va 2024-yilgi BMT Kiberjinoyatchilikka qarshi konvensiyasi, hamda O‘zbekiston Respublikasining qonunchilik bazasi o‘rganilgan. Muallif tomonidan amaldagi qonunchilikdagi huquqiy bo‘shliqlar aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: *moliyaviy kiberjinoyat, bank kartasi firibgarligi, kiberxavfsizlik, Budapesht konvensiyasi, BMT konvensiyasi, jinoyat-huquqiy kvalifikatsiya, huquqiy bo‘shliq.*

Kirish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi moliya-bank sohasini tubdan o‘zgartirib, bank xizmatlarini raqamlashtirish va masofadan turib operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirdi. Ayni paytda bu jarayon butunlay yangi turdagi jinoiy tahdid — moliyaviy kiberjinoyatlarning paydo bo‘lishiga olib keldi. O‘zbekiston Respublikasida kiberjinoyatlar soni so‘nggi besh yilda 68 baravardan ortiqqa ko‘paygan bo‘lib, ularning 98 foizi bank kartalari bilan bog‘liqdir. Bunday vaziyatda moliyaviy kiberjinoyatlarning huquqiy mohiyatini aniqlashtirish va ularga qarshi kurashning xalqaro hamda milliy huquqiy asoslarini tadqiq etish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Moliyaviy kiberjinoyat tushunchasi va uning konstitutiv belgilari

Xalqaro miqyosda “moliyaviy kiberjinoyat” kategoriyasining yagona umumqabul qilingan ta’rifi mavjud emas. Yevropa Kengashining 2001-yilgi Budapesht konvensiyasi kompyuter firibgarligini alohida jinoiy harakat sifatida qayd etadi, biroq “moliyaviy kiberjinoyat” terminini bevosita qo‘llamaydi. G‘arb adabiyotida M. Levi va M. Williamsning yondashuvi keng tarqalgan bo‘lib, ular moliyaviy kiberjinoyatni “cyber-dependent” va “cyber-enabled” turlariga ajratadi.
Mavjud yondashuvlarni rivojlantirib, moliyaviy kiberjinoyatni quyidagicha ta’riflash mumkin: bu jismoniy yoki yuridik shaxslarning pul mablag‘lari, to‘lov vositalari, elektron pullari yoki boshqa moliyaviy aktivlarini g‘ayriqonuniy egallash yoxud bank-moliya tizimining normal ishlashiga zarar yetkazish maqsadida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib sodir etiladigan, jinoyat qonunchiligi bilan taqiqlangan ijtimoiy xavfli, aybli harakat (harakatsizlik)dir. Ushbu ta’rif to‘rtta konstitutiv belgini o‘zida mujassam etadi: jinoyatning predmeti (moliyaviy aktivlar), vositasi (AKT), maqsadi (g‘ayriqonuniy mulkiy manfaat) va huquqiy belgisi (qonunchilikda taqiqlanganlik).

Xalqaro-huquqiy asoslar

Moliyaviy kiberjinoyatlarga qarshi kurashning xalqaro-huquqiy bazasi bir necha qatlamdan iborat. Birinchi va eng muhim hujjat — Yevropa Kengashining 2001-yilgi Budapesht konvensiyasi (ETS № 185) bo‘lib, u kiberjinoyatlarga oid birinchi xalqaro shartnoma sifatida moddiy va protsessual normalarni

uyg‘unlashtiradi hamda davlatlararo operativ hamkorlik mexanizmini o‘rnatadi. Konvensiya keyinchalik ikki qo‘shimcha protokol bilan to‘ldirildi.

Xalqaro huquqiy bazaning eng so‘nggi yutug‘i — 2024-yil 24-dekabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Kiberjinoyatchilikka qarshi konvensiyadir. Mazkur hujjat kiberjinoyatchilik bo‘yicha birinchi umumjahon shartnoma bo‘lib, 2025-yil oktabrda Xanoyda imzolash uchun ochildi. Bundan tashqari, FATF tavsiyalari, Yevropa Ittifoqi direktivalari (2013/40/EU, 2019/713/EU) va MDH doirasidagi 2018-yilgi kelishuv ham xalqaro hamkorlikning muhim huquqiy asoslari hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining qonunchilik bazasi

O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida “moliyaviy kiberjinoyat” termini bevosita qo‘llanilmagan bo‘lsa-da, ushbu kategoriyaga kiruvchi qilmishlar Jinoyat kodeksining bir necha moddalari — 168-modda (firibgarlik), 169-modda (o‘g‘irlik) hamda XX^1 bob (“Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlar”, 278^1–278^5-moddalar) bilan tartibga solinadi. 2022-yil 15-aprelda “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi O‘RQ-764-sonli Qonun qabul qilinib, unda “kiberjinoyatchilik” atamasiga huquqiy ta’rif berildi. So‘nggi yillarda qonunchilik bazasi sezilarli darajada takomillashtirildi: 2024-yilda kiberxavfsizlik sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish to‘g‘risidagi O‘RQ-964-sonli Qonun, 2026-yilda esa 2026–2030-yillarga mo‘ljallangan Kiberxavfsizlik strategiyasi qabul qilindi.

Aniqlangan huquqiy bo‘shliqlar va takliflar

Amaldagi qonunchilikni tanqidiy tahlil qilish bir qator huquqiy bo‘shliqlarni aniqlash imkonini beradi. Birinchidan, Jinoyat kodeksida moliyaviy kiberjinoyatning yaxlit huquqiy ta’rifi yoki maxsus malakalovchi belgisi mavjud emas, natijada bunday qilmishlar an’anaviy firibgarlik va o‘g‘irlik moddalari orqali sun’iy ravishda kvalifikatsiya qilinadi. Ikkinchidan, kripto-aktivlarning jinoyat-huquqiy maqomi to‘liq aniqlanmagan. Uchinchidan, sun’iy intellekt va deepfake texnologiyasi yordamida sodir etilgan firibgarlikni kvalifikatsiya qilish mezonlari ishlab chiqilmagan. To‘rtinchidan, O‘zbekiston hali Budapesht konvensiyasiga rasman qo‘shilmagan.

Mazkur bo‘shliqlarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi: Jinoyat kodeksining 168 va 169-moddalariga “axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib sodir etish” maxsus malakalovchi belgisini kiritish; kripto-aktivlar va sun’iy intellekt bilan bog‘liq qilmishlarning huquqiy maqomini aniqlashtirish; xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka bosqichma-bosqich implementatsiya qilish; istiqbolda O‘zbekistonning Budapesht konvensiyasiga qo‘shilishi masalasini ko‘rib chiqish.

Xulosa

Moliyaviy kiberjinoyat — zamonaviy raqamli iqtisodiyot xavfsizligiga tahdid soluvchi murakkab huquqiy hodisa bo‘lib, uning mohiyatini to‘g‘ri tushunish va huquqiy ta’rifini aniqlashtirish ushbu turdagi jinoyatlarga qarshi samarali kurashning birinchi sharti hisoblanadi. Moliyaviy kiberjinoyatlarga qarshi kurashning huquqiy bazasi xalqaro va milliy darajalarning uzviy birligini taqozo etadi. O‘zbekiston Respublikasi ushbu sohada sezilarli huquqiy poydevor yaratgan bo‘lsa-da, qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish va aniqlangan huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etish bo‘yicha ishlar davom ettirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabrda qabul qilingan. // URL: https://lex.uz/docs/-111457
2. O‘zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi 2022-yil 15-apreldagi O‘RQ-764-sonli Qonuni. // URL: https://lex.uz/docs/-5960604
3. Council of Europe. Convention on Cybercrime (ETS No. 185). – Budapest, 23.11.2001. // URL: https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention
4. United Nations Convention against Cybercrime. General Assembly resolution 79/243 of 24 December 2024. – New York: UNODC, 2024.
5. Levi M., Williams M.L. Multi-agency partnerships in cybercrime reduction // Information Management & Computer Security. – 2013. – Vol. 21, № 5. – P. 420–443.
6. Номоконов В.А. Киберпреступность: теоретико-криминологический анализ. – Владивосток: Изд-во ДВФУ, 2018. – 245 с.
7. Rasulev A.X. Moliyaviy kiberjinoyatlarga qarshi kurashning huquqiy asoslari. – Toshkent: TDYuU nashriyoti, 2021. – 220 b.